

Стасюк У.Л.
Київський національний
лінгвістичний університет

ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ ЗМІСТ МОТИВІВ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті розглядається питання формування професійної свідомості майбутніх психологів, описуються основні напрями досліджень. Особлива увага приділяється питанням актуальності проведення досліджень у даному напрямі у зв'язку із затребуванням професії психолога у суспільстві, наводяться результати психосемантичного дослідження мотивів вибору професії майбутніми психологами.

Ключові слова: професійна свідомість, психосемантичний підхід, мотивація вибору професії майбутніми психологами.

Постановка проблеми

Професійна свідомість розглядається як багаторівнева та багатокомпонентна побудова, що містить у собі сформовану професійну картину світу, професійну культуру діяльності, а також мисленеву діяльність у режимі методологічної рефлексії (розуміння) як внутрішній план свідомості і як детерміновану властивостями інтегральної індивідуальності, тобто культуру мислення суб'єкта. А це означає, що оскільки професійна діяльність базується на професійному та особистісному досвіді, пов'язуючись із суб'єктом об'єктивними відносинами, то оволодіння професією, крім засвоєння певних когнітивних схем, умінь, систем предметних значень, спеціальних засобів мислення, передбачає глибокі перетворення смислових структур, структур суб'єктивного досвіду, формування характерних для даної професії особливостей образу та картини світу. Особливого звучання ця проблема набуває для професій, які входять до системи взаємин «людина – людина», тому що у цьому випадку формування професійних якостей особистості залежить від особливостей самої професії.

В умовах істотних суспільних змін, що відбуваються упродовж останніх десятиріч в Україні, професія психолога-практика стає все більш необхідною в багатьох сферах діяльності. Саме тому дослідження специфіки даної професії — питання вибору професії, професійної підготовки, формування професійної свідомості набувають все більшої актуальності.

Професійна свідомість психолога досить рідко виступала як самостійний предмет цілеспрямованого дослідження, хоча окремі аспекти проблеми розглядалися рядом дослідників [1; 2; 3; 5; 6].

В останні роки спостерігається зміщення дослідницького інтересу від розроблення та описання нормативних моделей особистості та діяльності фахівця до вивчення професійної свідомості та самосвідомості суб'єкта діяльності.

У сучасній науковій літературі розглядаються психологічні детермінанти процесу професіоналізації, в тому числі феномен професіоналізму як найвищого рівня оволодіння людиною професією [4]. Ведуться дослідження проблематики вдосконалення системи підготовки спеціалістів: питання етапів та особливостей професіоналізації, аналіз шляхів покращення системи освіти з метою подолання протиріччя між академічною, теоретичною підготовкою та реальною практичною діяльністю [1; 7].

На тлі актуальності даного питання метою нашого дослідження постав аналіз мотивів вибору професії майбутніми психологами.

Завдання нашого дослідження: визначення мотиваційних факторів, на основі яких майбутні психологи приймають рішення про обрання професії психолога, а також моніторинг змін у мотиваційній сфері на різних етапах навчання.

Виклад основного матеріалу

Для проведення даного експерименту ми використали психосемантичний інструментарій. Експериментальна психосемантика формулює своє завдання як реконструкція індивідуальної системи значень та її структурних характеристик. За визначенням А.Шмельова, предметом психосемантики є «вибіркове засвоєння та трансформація значень в індивідуальній свідомості у процесі індивідуальної діяльності» [8, 30].

У контексті нашого дослідження психосемантичний підхід дає можливість дослідити істинні, а не декларовані мотиви вибору професії. У психосемантичному підході дослідження індивідуальної системи значень відбувається через побудову суб'єктивного семантичного простору, в якому за допомогою статистичного аналізу виділяються групи окремих найбільш значущих ознак, що далі вибудовуються у певну організовану систему. Одним з ключових методів, використаних нами для даного дослідження, є метод репертуарних ґраток Дж. Келлі.

Респондентам було запропоновано за 28 шкалами, які є різноманітними мотивами вибору професії, оцінити 7 об'єктів: «Я тепер», «Психолог, якого можна назвати ефективним професіоналом», «Психолог, якого можна назвати нещасливою людиною», «Ідеальний психолог», «Я на початку професійної кар'єри», «Психолог, який помилково обрав професію», «Психолог, якого можна назвати щасливою людиною». Для психо-семантичного оцінювання тверджень була запропонована вимірювальна шкала від 1 до 7 балів. У дослідженні брали участь 283 респонденти, а саме: студенти першого, другого, третього, четвертого, п'ятого курсів факультету психології Київського національного лінгвістичного університету та Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка, а також студенти, які здобувають другу вищу освіту за напрямом «Психологія», та абітурієнти, що вступали на кафедру психології названих вище університетів у 2008 р.

Отримані дані були проаналізовані за допомогою факторного аналізу в програмі SPSS (14). При проведенні факторного аналізу був використаний метод головних компонентів, обернення проводилося за методом Varimax. В даній статті наводимо результати дослідження мотиваційної сфери студентів першого курсу. У табл. 1 наведено дані із зазначенням частки поясненої дисперсії щодо кожного фактора.

Таблиця 1
**Факторне наповнення семантики об'єктів,
оцінюваних студентами першого курсу**

Фактори Об'єкти	1	2	3	4	5	6
1	2	3	4	5	6	7
Я тепер	Егоцентризм у професії 16 %	Задоволення від можливості допомагати 14 %	Успіх завдяки самовдосконаленню 14 %	Кар'єра та фінансова самодостатність 11,6%	Інтелектуальний розвиток з користю для суспільства 11,4%	Стабільність у творчості всупереч сімейним традиціям 7,5%
Ефективний психолог	Егоцентризм у професії 20,8%	Задоволеність соціальною значущістю професії 15,5%	Професійне визнання та самодостатність 13,5%	Професійне вдосконалення 9%	Конформність 8,7 %	Творча реалізація всупереч сімейним традиціям 7%
Нещасливий психолог	Професійна реалізація через допомогу іншим 20%	Фінансова та кар'єрна успішність 16%	Егоцентризм у професії 13,6 %	Самоствердження у професії 11,9%	Конформізм та слідування сімейним традиціям 10,1%	Корисна людям функціональність 7,8%
Ідеальний психолог	Самотерапія професією 22,9%	Інтелектуальний саморозвиток 12, 6%	Моральна задоволеність професією 11, 6%	Фінансова стабільність та кар'єрні можливості 11%	Розширення соціальних горизонтів 10, 1%	Самодостатність, сформована сімейними традиціями 8, 6%

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7				
Щасливий психолог	Психолог, що помилково обрав професію	Я на початку кар'єри	Організація власного життя за прикладом успішної людини 16,5 %	Допомагаючи іншим, допомагати собі 18,7%	Самотерапія професією 17,9%	Висока соціальна значущість професії 15,2%	Самоосвіта та професійний розвиток 14,2%	Професійна реалізація з моральним задоволенням 11,5%	Нонконформізм 10,9%	Фінансові та кар'єрні можливості 8,3%
Щасливий психолог	Психолог, що помилково обрав професію	Я на початку кар'єри	Моральне задоволення та душевний баланс 14,3%	Прагматизм, сформований найближчим соціумом 16,6%	Самотерапія професією 17,9%	Висока соціальна значущість професії 15,2%	Самоосвіта та професійний розвиток 14,2%	Професійна реалізація з моральним задоволенням 11,5%	Нонконформізм 10,9%	Фінансові та кар'єрні можливості 8,3%
Щасливий психолог	Психолог, що помилково обрав професію	Я на початку кар'єри	Професійне визнання завдяки самоосвіті 13%	Егоцентризм та кар'єризм 15,7%	Самотерапія професією 17,9%	Висока соціальна значущість професії 15,2%	Самоосвіта та професійний розвиток 14,2%	Професійна реалізація з моральним задоволенням 11,5%	Нонконформізм 10,9%	Фінансові та кар'єрні можливості 8,3%
Щасливий психолог	Психолог, що помилково обрав професію	Я на початку кар'єри	Творча самореалізація через допомогу іншим 12,2%	Моральне задоволення від цікавого у професії 11%	Самотерапія професією 17,9%	Висока соціальна значущість професії 15,2%	Самоосвіта та професійний розвиток 14,2%	Професійна реалізація з моральним задоволенням 11,5%	Нонконформізм 10,9%	Фінансові та кар'єрні можливості 8,3%
Щасливий психолог	Психолог, що помилково обрав професію	Я на початку кар'єри	Професійна та фінансова стабільність 10,7%	Сімейно зумовлене тяжіння до поважних професій 9,2%	Самотерапія професією 17,9%	Висока соціальна значущість професії 15,2%	Самоосвіта та професійний розвиток 14,2%	Професійна реалізація з моральним задоволенням 11,5%	Нонконформізм 10,9%	Фінансові та кар'єрні можливості 8,3%
Щасливий психолог	Психолог, що помилково обрав професію	Я на початку кар'єри	Слідування рекомендаціям близьких 8,3%	Переважання знань над душевним спокоєм 9%	Самотерапія професією 17,9%	Висока соціальна значущість професії 15,2%	Самоосвіта та професійний розвиток 14,2%	Професійна реалізація з моральним задоволенням 11,5%	Нонконформізм 10,9%	Фінансові та кар'єрні можливості 8,3%

Перший з оцінюваних об'єктів — «Я тепер». Факторний аналіз показав у судженнях досліджуваних 6 значущих факторів, які в сумі пояснюють 74,5% дисперсії. Перший фактор відображає прагнення респондентів використати професійні знання та навички для забезпечення власних потреб та інтересів. Семантичне наповнення другого фактора дало можливість присвоїти йому назву «Задоволення від можливості допомагати». Третій фактор відображає інтерес до самовдосконалення. Четвертий фактор об'єднав кар'єрні та фінансові амбіції респондентів. П'ятий відображає спрямованість на саморозвиток з користю для суспільства. Шостий передбачає стабільність у творчості всупереч сімейним традиціям.

Наступним об'єктом дослідження є «Психолог, якого можна назвати ефективним професіоналом». Аналіз опрацювання даних показав наявність у судженнях досліджуваних 6 значущих факторів, які в сумі пояснюють 74,5% дисперсії. Перший фактор за аналогією з попереднім об'єктом відображає егоцентричність мотивів вибору професії, другий — важливість соціальної зна-

чушості професії та бажання отримувати задоволення від справи. Третій фактор свідчить про бажання респондентів отримати професійне визнання та самодостатність, четвертий — про наміри професійного вдосконалення, п'ятий отримав назву «Конформізм», шостий передбачає творчу реалізацію всупереч сімейним традиціям.

Третій об'єкт, що досліджувався — *«Психолог, якого можна назвати нещасливою людиною»*. Аналіз показав у судженнях досліджуваних 6 значущих факторів, які в сумі пояснюють 79,4 % дисперсії. У семантичному наповненні даного фактора помітними є відмінності від наповнення попередніх факторів. Так, у першому факторі відображене бажання вирішувати не тільки власні психологічні проблеми, а й допомагати іншим, тому даний фактор отримав назву «Професійна реалізація через допомогу іншим». Другий фактор підтверджує значущість у свідомості респондентів фінансової та кар'єрної успішності, третій відображає наявність егоцентричних мотивів у виборі професії, четвертий — бажання самоствердитись, п'ятий — конформізм та слідування сімейним традиціям, шостий — соціальну значущість професії для суспільства.

При аналізі інформації в оцінюванні об'єкта *«Ідеальний психолог»* з'ясувалося, що в судженнях досліджуваних 6 значущих факторів, які в сумі пояснюють 71,6% дисперсії. Знову ж таки перший фактор відображає бажання здобути душевний спокій, вирішити власні психологічні проблеми. Семантичне наповнення другого фактора дало можливість присвоїти йому назву «Інтелектуальний саморозвиток». Третій фактор відображає бажання отримувати моральне задоволення від професії, четвертий — бажання здобути фінансову стабільність та реалізувати кар'єрні амбіції. П'ятий фактор отримав назву «Розширення соціальних горизонтів», шостий — «Самодостатність, сформована сімейними традиціями».

При опрацюванні результатів дослідження за об'єктом *«Я на початку професійної кар'єри»* у судженнях досліджуваних виявилось 6 значущих факторів, які в сумі пояснюють 70% дисперсії. Семантичне наповнення першого фактора дало можливість присвоїти йому назву «Самотерапія професією». Вже вчетверте даний фактор отримує найбільше навантаження. Ми припускаємо що він є одним з ключових у професійній свідомості студентів першого курсу та включає такі елементи: бажання вирішити власні психологічні проблеми, набутти впевненості в собі, організувати особисте життя. Другий фактор також був раніше відображений в описаних вище факторах: «Висока соціальна значущість професії». Третій фактор «Самоосвіта та професійний розвиток» свідчить про бажання отримувати нові знання та вдосконалюватись. Четвертий фактор відображає бажання реалізуватись професійно, отримуючи при цьому моральне задоволення. П'ятий фактор — «Нон-конформізм» вже вдруге зустрічається у семантичному наповненні об'єктів, що також свідчить про його значущість. Шостий фактор — «Фінансові та кар'єрні можливості».

Цікавим є також оцінювання об'єкта *«Психолог, який помилково обрав професію»*. В оцінних судженнях виділено 6 значущих факторів, які в сумі пояснюють 80,4% дисперсії. Перший фактор відображає баланс між використанням професійних знань для допомоги самому собі та іншим у вирішенні психологічних проблем, саме тому він отримав назву *«Допомагаючи іншим, допомагати собі»*. Семантичне наповнення другого фактора дало змогу присвоїти йому назву *«Прагматизм, сформований найближчим соціумом»*. Третій фактор знову ж таки свідчить про егоцентричні та кар'єрні мотиви вибору професії. Четвертий фактор відображає бажання респондентів отримувати моральне задоволення, виконуючи цікаві професійні завдання. П'ятий фактор *«Сімейно зумовлене тяжіння до поважних професій»* свідчить про бажання здобути повагу людей у соціально значущій та важливій професії. Шостий фактор свідчить про бажання інтелектуального розвитку та самоосвіти, нехтуючи при цьому можливістю здобути душевний спокій.

Результати оцінювання об'єкта *«Психолог, якого можна назвати щасливою людиною»* виявили в судженнях досліджуваних 6 значущих факторів, які в сумі пояснюють 75% дисперсії. Перший фактор отримав назву *«Організація власного життя за прикладом успішної людини»*. Семантичне наповнення другого фактора *«Моральне задоволення та душевний баланс»* вже вкотре свідчить та підтверджує важливість *«отримання морального задоволення від справи»* у свідомості респондентів. Третій фактор відображає прагнення отримати професійне визнання та продовжувати самоосвіту, інтелектуально розвиватися. Четвертий фактор отримав назву *«Творча самореалізація через допомогу іншим»*. П'ятий фактор — *«Професійна та фінансова стабільність»*. Аналогічні фактори можемо знайти у семантиці практично кожного об'єкта, отже, можемо відзначити важливість даного фактора у свідомості респондентів. Семантичне наповнення шостого фактора дає змогу присвоїти йому назву *«Слідування рекомендаціям близьких»*.

Аналізуючи описану вище факторну картину, варто відзначити семантичну близькість об'єктів: *«Я тепер»*, *«Я на початку професійної кар'єри»*, *«Психолог, якого можна назвати ефективним професіоналом»*, *«Ідеальний психолог»*, *«Психолог, якого можна назвати щасливою людиною»*. Їх об'єднують такі ключові фактори: егоцентричність, бажання отримувати задоволення від справи, прагнення до здобуття незалежності, самодостатність (фінансова, кар'єрна), професійне вдосконалення та інтелектуальний розвиток. Отже, припускаємо, що дані фактори складають основу мотиваційної структури у свідомості студентів першого курсу. Цікаво відмітити, що для об'єктів *«Я тепер»*, *«Я на початку професійної кар'єри»* характерною є поведінка всупереч сімейним традиціям, настановам, тобто неконформність. Однак в об'єктах *«Ідеальний психолог»*, *«Психолог, якого можна назвати щасливою людиною»* дії за рекомендаціями близьких, слідування традиціям мають позитивну значущість.

Описані вище спостереження також підтверджуються при аналізі семантичного наповнення антонімічних об'єктів «Психолог, що помилково обрав професію» та «Психолог, якого можна назвати нещасливою людиною». Цікавим є спостереження, що тільки у даних об'єктах перший, найбільш вагомий фактор майже не містить егоцентричних мотивів. Так, першим фактором, що пояснює 20% дисперсії в об'єкті «Психолог, якого можна назвати нещасливою людиною», є фактор, що отримав назву «Професійна реалізація через допомогу іншим». В об'єкті оцінювання «Психолог, що помилково обрав професію» першим фактором, що пояснює 18,7% дисперсії, є фактор «Допомагаючи іншим, допомагати собі». Отже в обох факторах відображене бажання не тільки вирішити власні психологічні проблеми та організувати власне життя, а також бажання допомагати іншим. Очевидно, що у свідомості студентів першого курсу бажання допомагати іншим у вирішенні життєвих проблем, покращувати їх життя має негативну кореляцію з професійною успішністю та не є значущим фактором у виборі професії. Також цікаво відмітити, що в семантичному просторі об'єктів «Психолог, що помилково обрав професію» та «Психолог, якого можна назвати нещасливою людиною» відсутній фактор «Інтелектуальний розвиток», хоча цей фактор є присутнім у всіх «позитивних» об'єктах. Також у семантичному просторі даних об'єктів відображена «конформність», «слідування сімейним традиціям», що є протилежним семантиці, відображеній в об'єктах «Я тепер», «Я на початку професійної кар'єри».

Висновки

Застосування психосемантичного інструментарію дало нам цікавий матеріал для аналізу та можливість через реконструкцію індивідуальної системи значень та її структурних характеристик прийти до виявлення загальних тенденцій.

Підсумовуючи описану вище факторну картину, можемо зробити висновки, що у професійній свідомості студентів першого курсу найбільш значущими факторами вибору професії є наступні: егоцентричність, бажання отримувати моральне задоволення від справи; прагнення до здобуття незалежності, самодостатності (фінансової, кар'єрної); професійне вдосконалення та інтелектуальний розвиток; нон-конформізм, бажання діяти всупереч сімейним настановам, рекомендаціям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акопов Г.В. Психологические аспекты формирования профессионального сознания студентов: тезисы докладов / Г.В.Акопов // Роль высшей школы в проведении реформы общеобразовательной и профессиональной школы. — Куйбышев, 1986. — С. 63–71.

2. Артемьева Е.Ю. Основы психологии субъективной семантики // Е.Ю.Артемьева / под ред. И.Б.Ханиной. — М.: Наука; Смысл, 1999. — 350 с.

3. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика: учеб. пособие для студ. ст. курсов психол. факультетов и отделений ун-ов / А.Ф.Бондаренко. — К.: Укртехпрес, 1997. — 216 с.

4. Климов Е.А. Психология профессионала: избранные психологические труды / Е.А.Климов. — М.: Ин-т практ. психол. — Воронеж: МОДЭК, 1996. — 400 с.

5. Кучеровская Н.А. Профессиональное сознание психолога – практика как предмет исследования / Н.А.Кучеровская // Журнал практикующего психолога. — 2001. — Вып. 7. — С. 84–94.

6. Ханина И.Б. К вопросу о профессиональной составляющей в структуре образа мира / И.Б.Ханина // Вестник МГУ. — Серия 14: Психология. — 1990. — № 3. — С. 42–49.

7. Шевченко Н.Ф. Розвиток професійної свідомості психологів-практиків як ключовий фактор професійної підготовки / Н.Ф.Шевченко // Вісник Харківського ун-ту. — Серія: Психологія. — 2002. — № 550. — С. 273–275.

8. Шмелев А.Г. Введение в экспериментальную психосемантику: теоретико-методологические основания и психодиагностические возможности / А.Г.Шмелев. — М.: Изд-во МГУ, 1983. — 157 с.

В статье рассматриваются вопросы формирования профессионального сознания будущих психологов, описываются основные направления исследовательской работы. Особое внимание уделяется вопросам актуальности проведения исследований в связи с востребованностью профессии психолога в обществе, приводятся результаты психосемантического исследования мотивов выбора профессии будущими психологами

Ключевые слова: профессиональное сознание, психосемантический подход, мотивация выбора профессии будущими психологами.

The article focuses on the issue of psychologist's professional consciousness; major areas of current researches are highlighted in this article. It is mentioned that research of psychologist's profession and therefore consciousness is important due to high demand of such specialists in various industries. Partial results of psychosemantic research delivered by the author are presented in this article. The aim of research presented in this article is definition of key motivating factors that influence most on decision to choose psychology as profession and monitoring of changes in motivation sphere during various stages of education.

Key words: professional consciousness, psychosemantic approach, motivation of job choice of psychologists.